

Nils Bejerot: Strategin i sexdagarskriget vid Norrmalmstorg

Råndramat i Kreditbanken höll regeringen, polisledningen, massmediafolket och TV-tittarna i en veckas gastkramning. Jag tillbringade hela denna vecka som psykiatrisk rådgivare hos den operativa polisledningen och känner mig föranlåten att göra några kommentarer till den kritik som i press och etermedia riktas mot mig och polisledningen under och efter aktionens genomförande.

Under senare hälften av dramat blev jag uppringd av en del oinitierade psykologer och psykiatrer som förklarade att alla tecken enligt deras uppfattning talade för att det hela skulle sluta i ett blodbad, att rånaren i detta trängda och desperata läge sannolikt skulle skjuta antingen gisslan eller både gisslan och sig själv etc. Jag upplystes om att jag hade moralisk skyldighet att övertala polisledningen att stoppa aktionen och förmå regeringen att ändra sitt beslut att gärningsmannen inte skulle få lämna banken med gisslan. I TV framträdde docent Gustav Jonsson och pläderade för samma linje, och ett upprop från nio lärare i kriminologi vid Stockholms universitet gav ytterligare eftertryck åt dessa krav.

Trots alla påtryckningar genomfördes aktionen planenligt. Varför? Av en lång rad skäl. Här kan jag endast ge en komprimerad sammanfattning av några av de viktigaste elementen i den komplicerade väv som strategin grundade sig på.

Nära döda en polisman

① Rånaren sköt i inledningsskedet med sin kulsprutepistol och var mycket nära att döda en polisman.

SLUTSATS: Mannen var livsfarlig för polispersonal som konfronterades med honom i strid i banken eller i efterföljande jakt på honom, pengarna och gisslan.

Några dygn senare blev ytterligare en polisman skjuten, och även i detta fall var det endast tillfälligheter som gjorde att det inte slutade i polismord. Däremot kunde två polismän efter överenskommelse med rånaren gå in obehäpnade i bankhallen och på nära håll tala med rånaren. Det framkom klart att mannen inte var alkohol- eller narkotikapåverkad eller psykotisk ("sinnessjuk"), att han var gott och väl normalbegåvad och handlingskraftig, att han själv hade läget i bankhallen under kontroll och att han fungerade helt rationellt utifrån sina kriminella ambitioner. Hade han varit psykotisk hade det däremot varit mycket svårt att förutsäga hans handlingar och reaktioner.

Djärv och ambitiös

② Rånaren krävde som bekant tre miljoner kronor, Clark Olofssons frigivning (denne hade sex år kvar på ett interneringsstraff och hade några

veckor tidigare gjort ett misslyckat flyktförsök med sprängdeg mot en dörr i fängelset), två pistoler samt fri lejd med gisslan och Olofsson.

SLUTSATS: Vi hade att göra med en klart tänkande, djärv och ambitiös yrkesförbrytare som måste förväntas handla ändamålsenligt enligt ett generellt normalpsykologiskt reaktionsmönster: Han skulle inte företa sig någonting som han inte kunde förvänta sig ha direkt eller indirekt nytta av.

Här måste man känna till att ingen yrkesbrottsling eftersträvar skottväxling med polis men att det ger hög status bland yrkeskriminella att i trängt läge ha skjutit mot polis eller att ha skadeskjutit eller dödat en polis. Det är däremot under yrkesförbrytarens värdighet att skada gisslan. När det är fråga om politiska terrorister är situationen en helt annan. Varför kan vi lämna därhän i detta sammanhang.

Snabba beslut

③ Regeringen tog snabbt två beslut: A) Man medgav att Olofsson - om han själv så önskade - kunde få användas av polisen i samtalen med rånaren; B) Rånaren fick inte lämna banken med gisslan. För övrigt hade polisledningen fria händer.

Beslut B) var av stor principiell betydelse. Om regeringen skulle ha accepterat att rånaren fick försvinna med tre miljoner kronor och sin gisslan skulle vi ha kunnat förvänta en internationell kedjereaktion av liknande brottslighet, just som fallet varit med flygplanskapningar. Inte bara vårt land utan hela västvärlden hade kommit i ett svårt psykologiskt underläge gentemot yrkeskriminaliteten och gangsterismen. Att en regering i något av de socialistiska länderna skulle ha fallit undan för ett krav av denna typ och gjort kortsiktiga eftergifter är helt uteslutet.

④ Vid samtal med Olofsson kunde man konstatera att han var i mycket god balans. Vår ingående kännedom om honom gav oss garantier för att han inte skulle begå några desperata aktioner och att han inte var beredd att ta några livsfarliga risker. Han släpptes därför in till rånaren oaktat att vi i detta skede inte kunde få loss gisslan i utbyte, som regeringen hade avsett.

SLUTSATS: Förutom att gärningsmannen till alla delar förhöll att handla rationellt utifrån sina syften, hade vi nu en begåvad man med stark

livsvilja och med ett efter omständigheterna rationellt tänkande tillsammans med rånaren och gisslan.

Utgången var given

5) Utgången av dramat var i detta läge given och endast missgrepp från endera sidan skulle hindra en oblodig lösning. Polisledningen hade på tidigt stadium bett om psykologisk-psykiatrisk bedömning av risken att rånaren skulle skada gisslan vid fortsatt ställningskrig i banken. Jag bedömde den till storleksordningen 2-3 procent under ogynnsamma förhållanden, dvs om man forcerade operationen för snabbt och inte gav rånaren tillräcklig tid att inse att slaget var förlorat. Vid ett utdraget förlopp och en för ändamålet väl vald väl vald och doserad påtryckning ansåg jag att den fortsatta aktionen var praktiskt taget riskfri för gisslan. Uppenbart för alla initierade var också att risken för gisslan skulle bli avsevärt större om gisslan hade tillåtits följa med rånaren, oavsett vart och hur långt färden skulle ha gått.

6) Förutom vad som redovisats ovan uppträdde rånaren i en lång rad avseenden som vi på tidigt stadium förväntade oss av honom: Han sköt mot polismän när han kom åt, för att ge eftertryck åt sina krav genomförde han demonstrationssprängningar i bankhallen och i ventilationssystemet med den sprängdeg han tidigare lämnat ut en provbit av, han höll sitt löfte att inte skjuta på dem som bar fram mat och dryck då han förstod att han i annat fall inte fått några förnödenheter. Han gjorde som väntat ett långt, hårt och skickligt motstånd.

Oförutsedda händelser

Endast två psykologiskt oförutsedda händelser inträffade:

A) Hängningsarrangemangen av gisslan i anslutning till den första gasattacken kom som en fullständig överraskning. Genom avlyssning kunde jag konstatera att snarorna av gisslan upplevdes som ett direkt dödshot, och aktionen avbröts omedelbart tills vidare. Just ingen utanför eller innanför valvdörrarna hade

sovit ordentligt på tre dygn och en viss risk för taktiska felgrepp på endera sidan kunde föreligga om inte alla parter fick vila upp sig. Enligt det mönster rånaren följde var upphängningen ytterligare ett gravt hot men enligt min tolkning inte avsedd att leda till skada för gisslan. Rånaren visade sig här en smula listigare än vi utanför. Tolv timmars välbehövlig vapenvila inträdde.

B) Den andra psykologiska missbedömningen var att vi förväntade oss att rånaren vid den slutliga inbrytningen i valvet skulle skjuta slut sin ammunition genom den inre kassavalvsdörren eller i dörrspringan innan han kapitulerade.

Tydligen var han dock så tagen av tårgasen och målmedveten i slutattacken att han fann för gott att kapitulera några sekunder tidigare än väntat.

Skickliga gamblers

Det är förbluffande att de kritiker som anser sig bäst förstå de kriminella och deras reaktionsmönster och som ihärdigt hävdar att vi borde ha släppt rånaren med gisslan och pengar således inte tilltror de kriminella ett efter omständigheterna rationellt och förnuftigt tänkande.

I efterhand har man t o m hävdar att det enbart var "tur" att det hela gick bra. Vi som dagligen arbetar med kriminella i decennier och som nu anklagas för att betrakta dem som vettvillingar och odjur, vi vet att de fungerar rationellt i de situationer de försatt sig i. De är ett slags spelare, gamblers, och de är mycket skickliga i sitt spel, annars skulle de aldrig ha blivit yrkesförbrytare.

Som ett litet politiskt pikanteri kan jag slutligen nämna att regeringen skulle ha hamnat i en närmast hopplös situation om jag skulle ha samlat alla s k progressiva kritiker till överläggning och låtit regeringen konfronteras med kravet om fri lejd. Även om jag själv reserverat mig skulle regeringen knappast ha kunnat stå emot den samlade "sakkunskapen". En frigivning av rånaren på dennes premisser hade närmast varit ett politiskt självmord av regeringen två veckor före valet.